

СЪКРАЩАВАТ ЛИ СЕ ДЪЛГИТЕ ВЪЛНИ НА КОНДРАТИЕВ? СЛУЧАЯТ КИТАЙ И ВЕЛИКОБРИТАНИЯ

Доц. д-р Калоян Харалампиев¹

Проф. д.с.н. Георги Найденов²

1. Въведение в проблема

Кондратиевските цикли на икономическата конюнктура представляват особен интерес за социалните науки. Причината е, че те не са чисто икономическо явление, а са свързани с редица други страни на общественото развитие – техническия и технологичен прогрес, политиката, културата, мира и войната и т.н. Освен това, те описват процеси, свързани не само с икономическото развитие на отделна страна, но и на световното икономическо развитие. Един от важните проблеми на кондратиевските цикли е за тяхната **продължителност**. Може ли да се твърди, че кондратиевските цикли на икономическата конюнктура се **съкращават** в съвременността? Защото е видно, че третият и четвъртият цикли са несъмнено по-кратки, от първия и втория³. Което, най-вероятно, се дължи на това, че историята ускорява ритъма си и социалното време се „сгъстява“⁴.

Интересна и оригинална концепция за съкращаването на кондратиевските цикли предлага проф. д.ф.н. Владимир Пантин⁵. Той разграничава два типа кондратиевски цикли. Първият тип нарича „цикли на границата на вековете“. Такива са първият, описан от Кондратиев, протекъл от края на XVIII до средата на XIX век, третият – от края на XIX до средата на XX век и сегашният пети цикъл, започнал от края на XX век. Вторият тип цикли той нарича „цикли от средата на века“. Такива са вторият – от средата до края на XIX век, и четвъртият – от средата до края на XX век (Пантин 1996: 57).

При **първия тип** цикли, **възходящата вълна** е свързана с радикална промишлено-технологическа революция (**технологически преврат**). След това – при **низходящата вълна** – икономическият ръст е неустойчив, съпътстван с „**велика депресия**“ и „**велики сътресения**“ в световната икономика и политика (Пантин 1996: 57).

При **втория тип** цикли, **възходящата вълна** е свързана с геополитическа и геоикономическа революция (**революция на международния пазар**), в резултат на което се създават принципно нови условия за разпространение на новите технологии и отрасли на производството, възникнали в предходния кондратиевски цикъл. След като този нов начин на производство се разпространи от центъра на международната търговия към

¹ *Софийски университет „Св. Климент Охридски”, катедра „Социология”, доцент*

² *УНСС, катедра „Публична администрация и регионално развитие”, професор*

³ Първият и вторият са с продължителност 50-60 години, докато третият и четвъртият 40-45 години.

⁴ С ускоряване на темпа на историята Ф. Бродел обяснява скъсяването на секуларния тренд (Бродел 2005: 69).

⁵ Професор в МГИМО (У) МИД РФ, водещ научен сътрудник на Института по световна икономика и международни отношения на РАН.

полупериферията и периферията и се изчерпи неговият потенциал, започва **низходящата вълна**, която е характерна със **структурна криза** – криза на съществуващата отраслова и технологична структура, и на свързаните с нея социални структури и институции.

Структурната криза на икономиката и обществото създава предпоставки и води до **нова промишлено-технологична революция** – започва **нова спирала** на технологическото, икономическото, политическото развитие на международния пазар (Пантин 1996: 58).

Така че, според В. Пантин, един цикъл на еволюция на международния пазар обхваща два кондратиевски цикъла. Той привежда редица аргументи и се позовава на изследванията на редица автори, например А. Пиатер, С. Глазов, К. Фримен, В. Маевски, Е. Кулпин, и най-вече Ф. Бродел, косвено подкрепящи тази теза (Пантин 1996: 58-61). Два пъти редуващите се възходящи и низходящи вълни образуват **четирифазов цикъл на еволюция на международния пазар**. Въпреки че е възможно отчетът на цикъла да започне с която и да е фаза, В. Пантин предлага като начална да се счита фазата на „**структурната криза**”. Аргументът му е, че именно през тази фаза се зараждат предпоставките за съзряване на следващият нов начин на производство (Пантин 1996: 58). Използвайки **качествени методи**, той предлага следната датировка на еволюцията на международния пазар. (Виж таблица 1.)

Таблица 1

Датировка на еволюцията на международния пазар

Цикъл	Фаза на пълния цикъл на еволюцията на международния пазар от XVIII век	Датировка	Продължителност
1	1. Структурна криза	1753 – 1789	Около 36 год.
	2. Технологичен преврат	1789 – 1813	Около 24 год.
	3. Велики сътресения	1813 – 1849	Около 36 год.
	4. Революция на международния пазар	1849 – 1873	Около 24 год.
2	1. Структурна криза	1873 – 1897	Около 24 год.
	2. Технологичен преврат	1897 – 1921	Около 24 год.
	3. Велики сътресения	1921 – 1945	Около 24 год.
	4. Революция на международния пазар	1945 – 1969	Около 24 год.
3	1. Структурна криза	1969 – 1981	Около 12 год.
	2. Технологичен преврат	1981 – 2005	Около 24 год.
	3. Велики сътресения	2005 – 2017	Около 12 год.
	4. Революция на международния пазар	2017 – 2041	Около 24 год.

И тук стигаме до тезата му за **съкращаване на дългите вълни на Кондратиев**. Според него, низходящата вълна на четвъртия кондратиев цикъл (структурна криза на третия цикъл на международния пазар) продължава от 1969 до 1981 година. Тоест тя е само 12 години – теза, която е доста различна от широко разпространените, включително и тази на И. Николов, който счита, че

низходящата вълна на четвъртия цикъл продължава от 1966 до 1985 година (Николов 1985: 43). Очакванията на В. Пантин са, че и понижителната вълна на следващия кондратиев цикъл (великите сътресения на третия цикъл на международния пазар), началото на която той датира в 2005 година, също ще продължи 12 години. **Именно значително по-краткия период в края на XX век на понижителните вълни е причина за съкращаване на дългите вълни на Кондратиев.** Трябва да отбележим, че както съдържателните му анализи в подкрепа на тази теза, така и критиката му на разбирането (той го нарича „догма“) за еднаквата периодичност на досегашните кондратиевски цикли, са твърде убедителни. Но най-важното е, че прогнозите му – например за предстояща световна икономическа криза и мащабни войни, се сбъднаха с потресаваща сила⁶.

Искаме изрично да отбележим, че идеята за търсенето на **количествен метод** за доказване на съкращаването на кондратиевските цикли възникна в разговор със самия професор Пантин. Тъй като той познава изследванията на кондратиевските цикли на нашия екип, ни постави въпроса – възможно ли е освен качествените методи, които той използва, да се потърсят и **количествени методи** за изследване на този проблем – съкращават ли се дългите вълни на Кондратиев. Предложеният метод чрез **верижно приплъзване** е резултат от нашите усилията да отговорим на този въпрос.

2. Метод

Методът на верижно приплъзване, използван от нас за установяване на промяна в периодите на циклите, сме описали в статията “Waves of the Change and Change of the Waves” (Haralampiev, Naidenov 2010). Най-важната особеност на метода е, че винаги анализираме динамични редове с дължина 90 години⁷, като всеки път отстраняваме първия елемент на реда и включваме следващия. Тази процедура дава възможност да се изследват цикличните колебания за времеви периоди, които бавно се „приплъзват“ напред във времето и с нейна помощ бихме могли да установим дали периодите на циклите се съкращават или не.

3. Данни

Досега в нашите изследвания сме анализирали данни само за България и Русия. Обаче достатъчно дълги динамични редове (по-дълги от 90 години), позволяващи да се направи верижно приплъзване, открихме и за три натурални показателя за Китай и за Великобритания. Това са:

А) за Китай:

- добив на въглища: налични са данни за периода 1903-2009 година, т.е. 107 години;

- производство на чугун: налични са данни за периода 1912-2009 година, т.е. 98 години;

---

⁶ В следващата си книга самият той отбелязва това (Пантин, Лапкин 2006: 309-313).

⁷ Дължината на динамичните редове е 90 години, за да можем да установим в тях поне една и половина дълга вълна на Кондратиев.

- производство на стомана: налични са данни за периода 1912-2009 година, т.е. 98 години.

Б) за Великобритания:

- добив на въглища на глава от населението: налични са данни за периода 1815-2002 година, т.е. 188 години. Тъй като липсват данни за периода 1816-1829 година, всъщност за верижно приплъзване сме използвали данните от 1930 до 2002 година, т.е. 173 години;

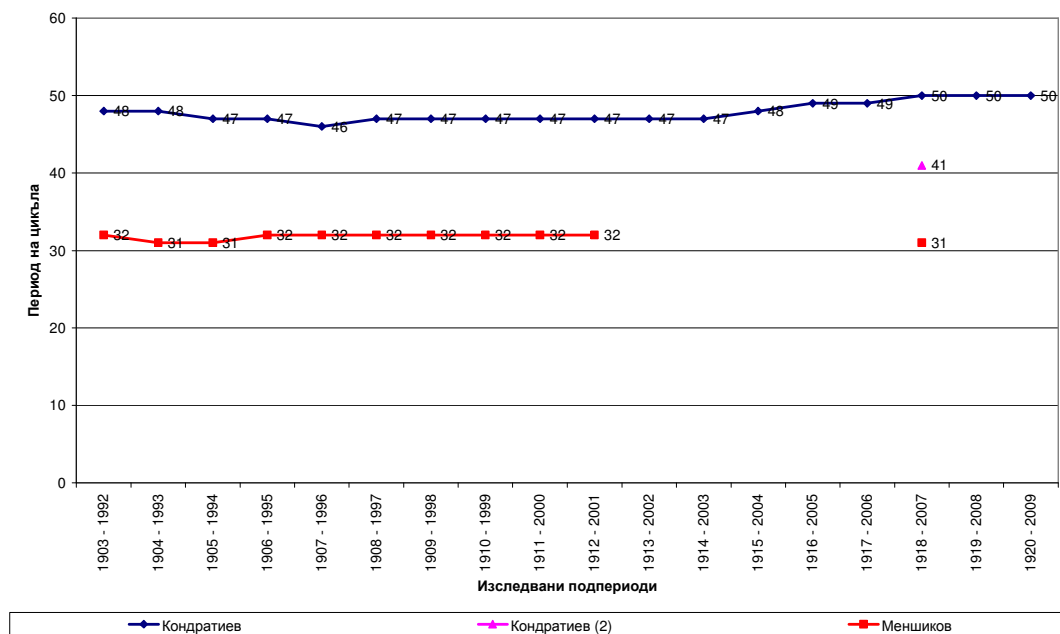
- производство на чугун на глава от населението: налични са данни за периода 1801-2002 година, т.е. 202 години;

- производство на стомана на глава от населението: налични са данни за периода 1871-2002 година, т.е. 132 години.

Данните са взети основно от книгите на Митчел „International Historical Statistics 1750-2005: Africa, Asia and Oceania” (Mitchell 2007a) и „International Historical Statistics 1750-2005: Europe” (Mitchell 2007b), като след 2003 година са допълнени с данни от статистическите годишници на Китай.

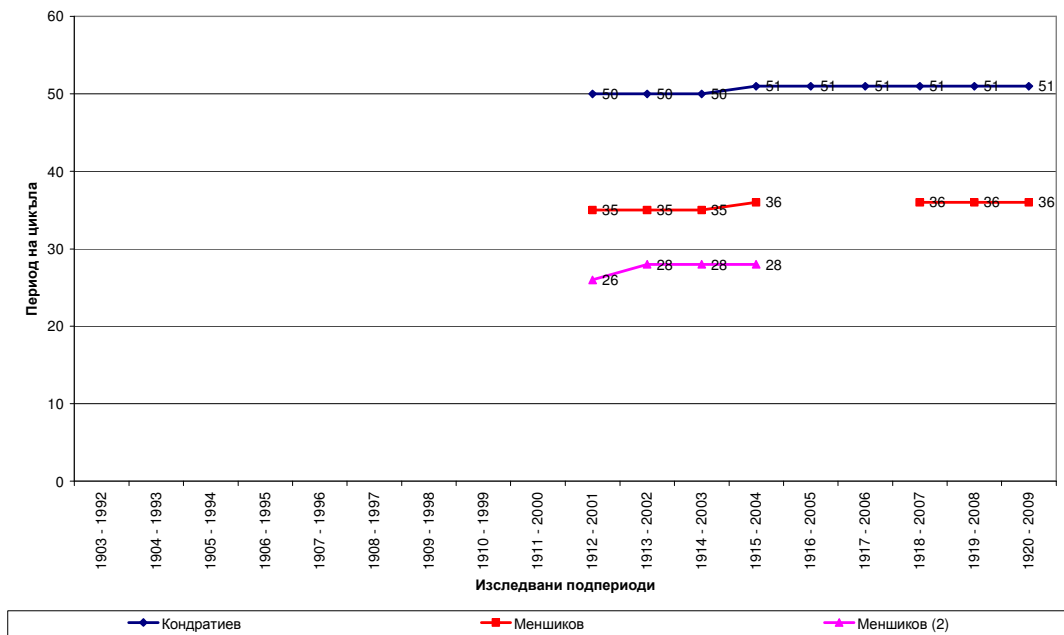
4. Резултати

Резултатите от приложението на метода са представени в графичен вид във фигури 1-6. В графиките са изобразени само циклите на Кондратиев и на Меншиков. При това, в графата „кондратиевски цикли” включваме и вълни с периоди между 40 и 45 години, които условно наричаме „некласически”. По същия начин в графата „цикли на Меншиков” (30-40 год.) включваме и вълни с дължина между 25 и 30 години, които също наричаме „некласически”⁸.

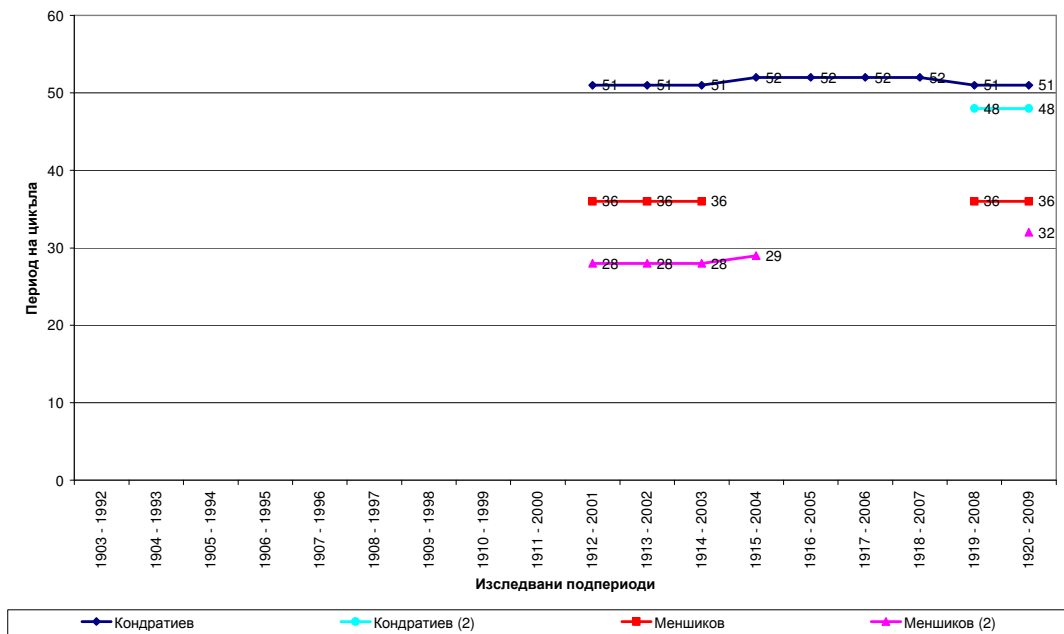

Фигура 1. Вълни на Кондратиев и Меншиков в добива на въглища (Китай)

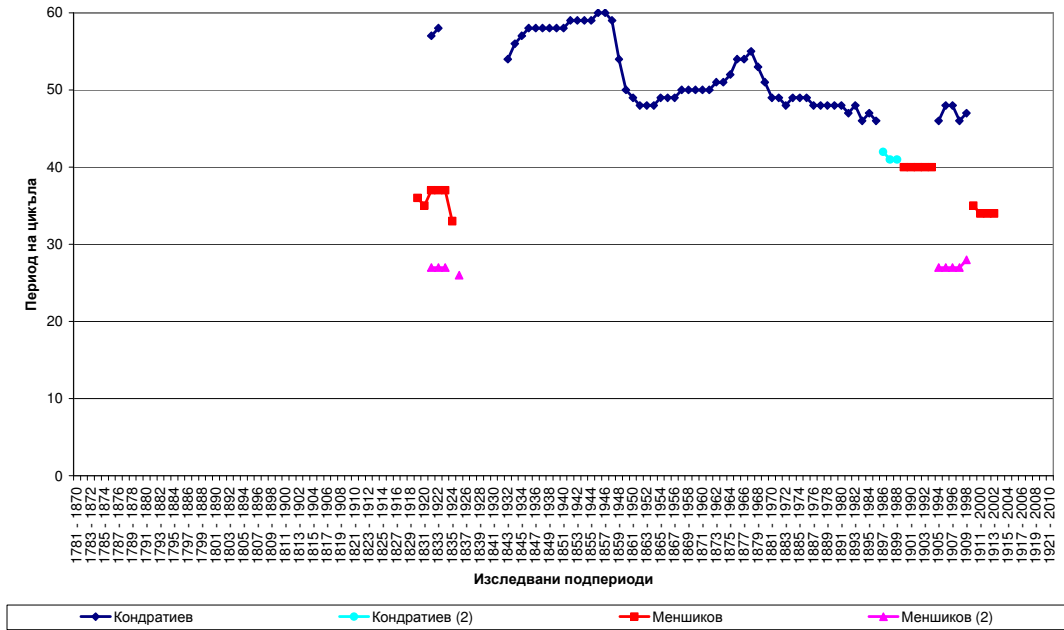
⁸ Тъй като тази дължина на вълната по своята продължителност е междинна на циклите на Меншиков и циклите на С. Кузнец.

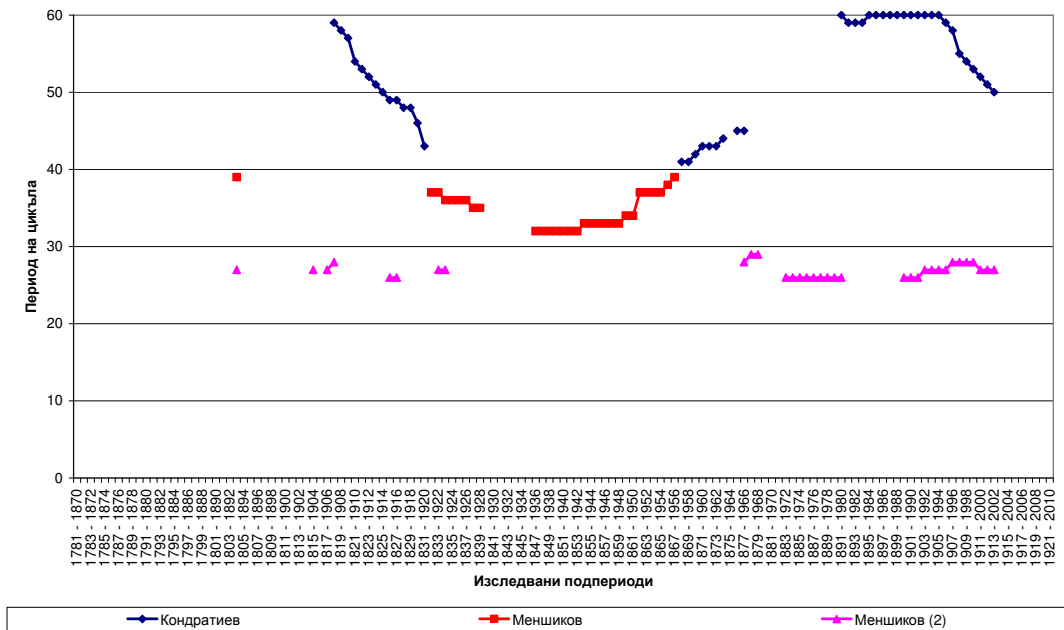
Фигура 2. Вълни на Кондратиев и Меншиков в производството на чугун (Китай)

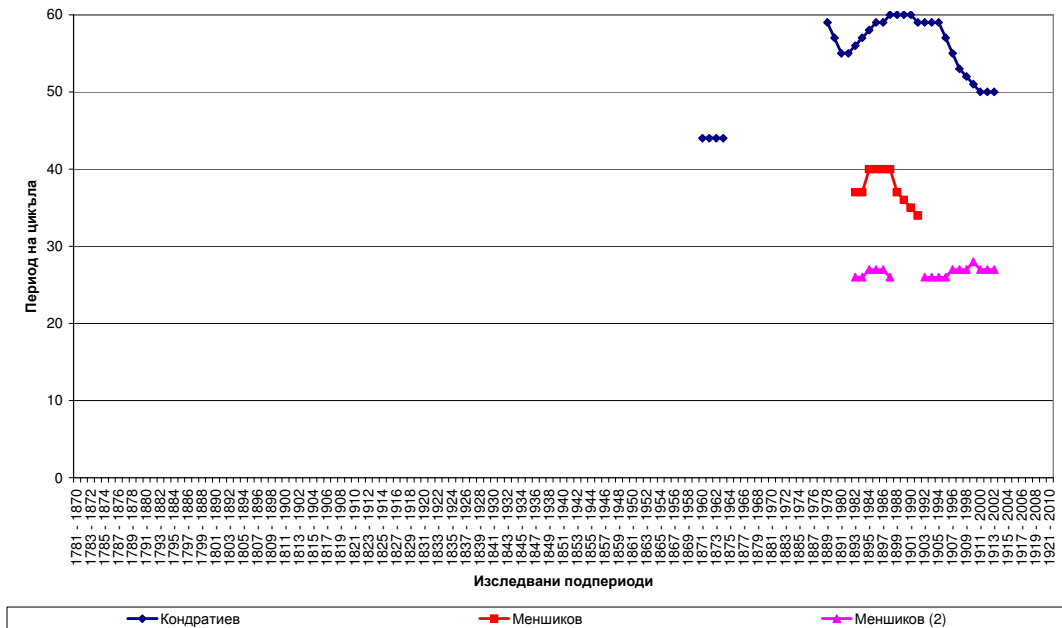
Фигура 3. Вълни на Кондратиев и Меншиков в производството на стомана (Китай)

Фигура 4. Вълни на Кондратиев и Меншиков в добива на въглища на глава от населението (Великобритания)

Фигура 5. Вълни на Кондратиев и Меншиков в производството на чугун на глава от населението (Великобритания)

Фигура 6. Вълни на Кондратиев и Меншиков в производството на стомана на глава от населението (Великобритания)

5. Анализ на резултатите

5.1. Анализ на резултатите за Китай

А) В добива на въглища резултатите показват категорично наличието на класически дълги вълни на Кондратиев. Те са с продължителност между 46 и 50 години. Не по-малко категорично се установява и че няма съкращаване на вълните. Нещо повече – дори се забелязва леко повишаване. Силно е и присъствието на вълните на Меншиков. При тях също няма съкращаване на цикъла.

Б) За периода след 1912 година, която е първата година, за която имаме данни за производството на чугун и стомана, категорично се установява наличието на класически дълги вълни на Кондратиев. Няма съкращаване на продължителността на вълните. И при добива на чугун е силно присъствието на вълните на Меншиков. Има както класически вълни с продължителност 35-36 години, така и неklasически с продължителност 26-28 години. Няма съкращаване на продължителността на вълните.

В) Със същата категоричност се установява наличието на класически дълги вълни на Кондратиев с продължителност 51-52 години при производството на стомана. Няма съкращаване на продължителността на вълните. И при добива на стомана присъствието на вълните на Меншиков е силно, но не така плътно, както при добива на въглища. Има както класически вълни с продължителност 36 години, така и неklasически с продължителност 28-29-32 години. Няма съкращаване на продължителността на вълните.

5.2. Анализ на резултатите за Великобритания

А) В добива на въглища на глава от населението резултатите показват категорично наличието на класически дълги вълни на Кондратиев. Те са с

продължителност между 46 и 60 години. За пръв път дълги вълни се появяват в периода 1832-1921 година. От периода 1843-1932 година насам, те са абсолютно регулярни. След като достигат максималната си дължина от 60 години в периода 1856-1945 година, **тяхната дължина устойчиво намалява**. От периода 1897-1986 година до периода 1904-1993 година те преминават в неklasически вълни на Кондратиев (с дължина 40-45 години). След това отново стават класически вълни – с дължина над 45 години. Спорадично се срещат и класически и неklasически вълни на Меншиков. При тях няма съкращаване на вълните.

Б) В производството на чугун на глава от населението класическите вълни на Кондратиев се съкращават в двата отрязъка в които са в наличност, а именно от 1818-1907 до 1831-1920 година и от 1891-1980 до 1913-2002 година. Некласическите вълни на Кондратиев от 1868-1957 до 1877-1966 година се удължават. Класическите вълни на Меншиков в един период (от 1832-1921 до 1839-1928 година) се съкращават, а след това се удължават. Интересен въпрос е дали всъщност няма преливане на класически в неklasически вълни на Кондратиев, след това в класически вълни на Меншиков и след това преминаване отново в неklasически и класически вълни на Кондратиев. Некласическите вълни на Меншиков са с приблизително еднаква дължина.

В) В производството на стомана на глава от населението от периода 1871-1960 до периода 1874-1963 година има дълги вълни на Кондратиев. Регулярното им присъствие, обаче започва от периода 1889-1978 година. Класическите и неklasическите вълни на Меншиков започват приблизително също по това време. Класическите вълни на Кондратиев и на Меншиков се съкращават. Некласическите вълни на Меншиков не се съкращават.

* * *

Изследването показва убедително, че дългите вълни на Кондратиев са присъщи на икономическото развитие на Китай и Великобритания. Показва още, че в икономическото развитие на Китай **няма** съкращаване на дългите вълни. Обратно, за Великобритания може да се твърди, че **има** съкращаване на дългите вълни. За втори път се установява, че съкращаването на дългите вълни е характерно за страни с по-високо индустриализирани икономики, но не и за по-слабо индустриализираните страни⁹.

Литература

1. Бродел, Ф. 2005. *Световното време*. София: издателство „Прозорец“
2. Николов, И. 1985. *Дългите вълни на Кондратиев*. София: Профиздат
3. Пантин, В. 1996. *Циклы и ритмы истории*. Рязан: издателство „Аракс“
4. Пантин, В., В. Лапкин. 2006. *Философия исторического прогнозирования: ритмы истории и перспективы мирового развития*. Дубна : издателство „Феникс+“

---

⁹ Първото изследване на съкращаването на дългите вълни на Кондратиев в по-слабо индустриализираната България показва противоречиви резултати – **само при един от трите показателя има недвусмислено съкращаване на периода на кондратиевските цикли**. Докато в по-високо индустриализираната Русия **при всички изследвани от нас показатели кондратиевските цикли са съкращават**.

5. Mitchell, B. 2007a. International Historical Statistics 1750-2005: Africa, Asia and Oceania. Palgrave Macmillan
6. Mitchell, B. 2007b. International Historical Statistics 1750-2005: Europe. Palgrave Macmillan
7. Haralampiev, K., G. Naidenov. 2010. Waves of the Change and Change of the Waves. Sociological Problems, Special Issue.